

Б199

р. XI, 1938

ОТЕЦЪ ПАУСИЙ

РЕДАКТУРА КОМИТЕТЪ

УРЕДНИКЪ: Г. КОНСТАНТИНОВЪ

ГОД. XI

СОФИЯ 1938

КН. 6

Кръстьо Веляновъ

ДАМЯНЪ ГРУЕВЪ И ГОЦЕ ДЪЛЧЕВЪ

Въстанията и бунтоветъ въ Македония, които последвали следъ решенията на Берлинския конгресъ, и постепенно заглъхнали до началото на 90-тѣ години отъ миналото столѣтие, сж били случайни, неорганизираны прояви на недоволното на селение.

Били сж дадени много жертви и изхабено много сили, но безъ никакви резултати: свободата на Македония не била извоювана. Напротивъ, турската власть засилила своя тероръ и дебѣла внимателно всѣка съмнителна проява на населението.

Въ началото на 90-тѣ години отъ миналия вѣкъ, почти едновременно, но съвсемъ отдѣлно апостолитѣ на македонската свобода Дамянъ Груевъ и Гоце Дѣлчевъ идватъ до заключение, че тѣхната родина не ще може да бжде изтрѣгната отъ робство безъ организирана революционна борба.

За успѣха на тая революционна борба сж били налице много благоприятни условия.

Въ своитѣ „Спомени“¹⁾ Дамянъ Груевъ разказва:

„Следъ убийството на министъръ Бѣлчевъ, у мене се яви за прѣвъ пжтъ мисль да се отдамъ на дѣлото за освобождението на Македония. Три-четири месеци преди това, студентитѣ македонци отъ Вишсето училище въ София решихме да се организираме съ цель следъ свършването на учението си да се приберемъ всички въ Македония, дето имаше голѣма нужда отъ интеллигентни сили.

Въ този нашъ тѣсенъ кржгъ вече бѣше се породила мисль да се създаде революционна организация въ Македония. Понеже сръбскага пропаганда вече бѣше захванала да действува въ Македония, ние се сепнахме и мислѣхме, че трѣбва да се побърза съ турянето на дневенъ редъ въпроса за освобождението на Македония, преди сръбската пропаганда да успѣе да раздоби силитѣ на народа.

Ние сами бѣхме опитали действието на тая пропаганда. Въ Солунъ и Скопие имаше сръбски агитатори. Обеща ни се стипендия и ни се даде. И тогава азъ съ още нѣколко македончета отидохме въ Бѣлградъ. Тукъ можяхме да прозремъ сръбскитѣ намѣрения, защото силно се стараеха да ни вну-

¹⁾ Материяли за историята на македонското освободително движение“. Книга 5. Издание на Македонския наученъ институтъ, София, 1927 год.

шатъ сръбската идея и да ни наложатъ сръбския езикъ, което още повече ни дразнеше.

Въ София повече се занимавахме съ взаимно изучаване. Предвиждаше се целиятъ на нашето дружество да бждатъ научни, а въ сжщностъ се готвехме да се подберемъ за бждеща революционна работа.

Тъкмо тогава стана убийството на Бълчева. Последваха арести. Арестуваха мене и Никола Наумовъ поради участието ни въ социалистическата група. Изследваха ни и ни пустанаха. „Дружбата“ ни се разтури. Азъ и Наумовъ, нѣколко дни следъ като ни освободиха отъ затвора, заминахме за Македония. Азъ отидохъ въ Битоля. Нѣмаше тогава нито поменъ отъ нѣкаква организация.

Презъ лѣтото въ Битоля се опитяхъ да сгруппирамъ нѣколко младежи съ чисто революционна целъ, т. е. почнахъ да осществявамъ мисълта, която бѣ назрѣла въ мене въ София.

Още докато бѣхме въ София и сжществувахе тамъ „дружбата“ ни, смѣтахме да действуваме главно за прилагането на Берлинския договоръ. Мислехме да създадемъ организация по образецъ на революционната организация въ България преди освобождението, да действуваме по примѣра на Ботевъ, Левски, Бенковски и др. Бѣхме изучили тая организация. „Запискитъ“ на Захари Стояновъ, на примѣръ, бѣха ни повлияли и изобщо дотогавашната българска революционна книжнина.

Презъ учебната 1893-94 г. Дамянъ Груевъ бива назначенъ за учителъ въ Щипъ. Тамъ отива като учителъ и Гоце Дълчевъ. Двамата бждещи апостоли скоро се опознаватъ, сближаватъ и ставатъ нераздѣлни.

Ржководено отъ организатори като Груева и Дълчева, революционното движение почнало бързо да се шири. Наредъ съ засилването на кадритъ на организацията вървѣла и нейната вътрешна уредба. Въ началото на 1894 г. въ Солунъ бива основанъ Централенъ комитетъ на организацията. Презъ августъ сжщата година въ Ресенъ се събиратъ гости отъ много македонски краища за освещаването на новата българска църква. Църковниятъ празникъ билъ използванъ отъ ржководителитъ на Организацията за свикването на първия революционенъ конгресъ съ представители на всички мѣстни комитети. Конгресътъ потвърдилъ извършената до тогава работа и узаконилъ сжществуването на Революционната организация като представителка на поробения народъ и като изразителка на неговитъ стремежи за политическо освобождение.

Международното положение по оново време, съперничествата на балканскитъ държави, които се надпреварвали да изтъкватъ сжществуващи и не сжществуващи свои голѣми интереси въ Македония, както и положението въ самата страна,

дето освенъ мнозинството на българитѣ, е имало и други народности, сж принудили прозорливитѣ водители на Революционната организация да ѝ поставятъ целъ, която е могла да бжде приемлива и възможна за осъществяване при тогавашнитѣ политически вътрешни и международни условия: самоуправление на Македония.

Организацията била устроена на крайно демократични начала. Нейнъ членъ можелъ да бжде всѣки живущъ въ Турция безъ разлика на полъ, вѣра, народностъ и убеждение. Организацията била изразъ на едно масово народно движение, и затова въ основнитѣ ѝ легнало изборното начало.

Най малкитѣ организирани единици въ Организацията били селскитѣ и градски десетки. Начало на всѣка отъ тѣхъ стоелъ десетникъ. Всички десетки въ дадено село или градъ образували мѣстна селска или градска организация. Начело на всѣка организация стоелъ съответенъ комитетъ — селски или градски.

Надъ селскитѣ и градски комитети въ дадена околия стоелъ околийскитѣ комитетъ; надъ околийскитѣ комитети въ даденъ окръгъ — окръжниятѣ комитетъ; надъ всички окръжни комитети стоелъ Централниятѣ комитетъ въ Солунъ, за който се казвало, че е „всѣкжде и никжде“.

Съ външния свѣтъ Организацията се сношавала чрезъ задгранично представителство.

Висше тѣло на Организацията билъ нейниятѣ общъ конгресъ, който се свиквалъ всѣка година. Освенъ тоя конгресъ ставали и окръжни и околийски конгреси, които разисквали мѣстни въпроси.

Конспиративното начало въ организацията е било издигнато до общо и неизмѣнно правило. Нейната дейностъ била подмолна, тайна. Всѣки нейнъ членъ при приемането му давалъ клетва, че ще пази въ пълна тайна всичко, което знае или което би му се повѣрило за Организацията.

Тя създава свои тайни пѣтица, свои канали и куриери, които сноватъ неуморно день и нощъ и подържатъ многобройнитѣ връзки на огромната конспиративна мрежа. Има и свои тайни издания, които се прѣскаатъ срѣдъ поробеното население.

Организацията изработва свое административно дѣление, на страната, има своя администрация. По-късно създава и свои сждилища, които напълно измѣстватъ турскитѣ, своя войска — четитѣ и своя запасна войска — народната милиция. За нуждитѣ си облага съ ланъкъ заможнитѣ слойове отъ населението.

Така, бавно, безшумно нейнитѣ сили растатъ, крепнатъ-ширятъ се и само нѣколко години следъ създаването ѝ Революционната организация била вече истинска държава въ турската държава.

До 1897 г. Организацията се е развивала почти безъ прѣчки. Властѣта като че не е и подозирала каква мрежа отъ бун-

товни гнѣзда се тѣче по цѣла Македония и Одринско. Следъ като се устроила вътрешно и почнала да шири влиянието си вредъ по села и градове. Организацията насочила усилията си за набавяне на оржжие.

Съ тая много важна задача се заелъ неуморниятъ, вѣчно вдаденъ въ работата си Гоце Дѣлчевъ и затова въ скоро вре. ме били постигнати добри резултати, въпрѣки срѣщанитѣ прѣчки и оскъжднитѣ парични срѣдства.

Но бързало се е съ доставката на оржжие преди всичко защото революционнитѣ ръководители схващали огромното психологическо въздействие, което щѣло да упражни това оржжие върху поробеното население, особено въ селата.

Когато членоветѣ на Организацията почувствували въ дѣсницата си пушка и се научили да си служатъ съ нея, както знаели да си служатъ само потисницитѣ, настѣпила рѣзка промѣна въ държането на населението къмъ представителитѣ на властѣта и къмъ разнитѣ бейове и аги. Остатѣцитѣ отъ наследеното робско раболепие почнали бързо да изчезватъ и вмѣстонѣкогашнитѣ смирени раи почнали да се изстѣписватъ самовѣрени люде, въ чиито погледи се четѣла дързостъ и често дори предизвикателство.

*

Избухналата презъ 1897 г. Винишка афера измѣня изъ основа положението.

Многобройна разбойническа шайка нападнала въ село Виница, Кочанско, богатиятъ и известенъ Кязимъ бей, за да го ограби. При нападенето беятъ билъ убитъ. Последвалото полицейско дирене се натъкнало на разкрития, които никакъ не очаквало. Въ Виница били открити нѣколко ятаци на разбойницитѣ. Жената на единъ отъ тѣхъ посочила скрито въ селото организационно оржжие.

Тогава следствието бива повѣрено, съ най-широка властъ за действие, на способния полицей и прочутъ инквизиторъ Дерфишъ ефенди, който се заема ожесточено съ по-нататѣшнитѣ издирвания. Той арестувалъ всички свещеници, учители и първенци отъ Виница и околнитѣ села и ги подложилъ на достойни за славата му мъчения. Нѣкои отъ арестуванитѣ не издържали и направили разкрития, които насочили властѣта въ диритѣ на Организацията. Така, аферата взела голѣми размѣри: отъ Кочанско почнала да се шири въ Кратовско, Щипско, Малешевско и др. Стотици организационни работници били затворени, измъчвани и сждени. Нѣкои били осждени на смъртъ, други — пратени на заточение, трети — освободени.

За известно време дейността на Организацията, особено въ засегнатитѣ околии, била разтроена.

Но Винишката афера имала и обратна страна. Тя разкрила нѣкои обстоятелства, които до тогава не били никакъ из-

вестни. Малодушието и слабостта, които показали нѣкои отъ арестуванитѣ и измѣчвани организационни работници, били нищо въ сравнение съ твърдостта, смѣлостта, себеприщанието и юначеството, които проявили мнозинството отъ затворенитѣ. Ясно изпъкнала тогава дълбоката промѣна въ духа на робската населеніе, което изведнажъ се изправило съ вдигната заплашително дѣснаца, готово да брани себе си и да отстаюва своитѣ права за свободенъ животь.

Освенъ тоя белегъ, който за пръвъ пѣтъ накаралъ властта да се замисли доста, Винишката афера разкрила предъ чуждия свѣтъ и голѣмата вътрешна слабостъ на империята. За чужденцитѣ станало видно, че въ сърдцето на държавата се готви трескаво единъ решенъ на всички жертви народъ и че Турция, тръгнала по пѣтя на репресиитѣ, едва ли ще бжде въ състояние да разреши сама македонския въпросъ.

Следъ Винишката афера, Революционната организация влиза вече въ открита ожесточена война съ врага. Преследваніята на всичко побудно отъ македонската интелигенция — на първо мѣсто свещеницитѣ и учителитѣ — ставатъ система. Подозрителната властъ слухти и непрекъснато нанася удари. Така се създаватъ невъзможни условия за легаленъ животь за мнозина отъ организационнитѣ работници. Нѣкои отъ тѣхъ биватъ принудени да забѣгнатъ въ свободното княжество, а други хващатъ горитѣ.

Въ много скоро време въ всѣка революционна околия имало вече нелегални работници. Къмъ 1898 г. тѣхното число се увеличило много: забѣгвали въ гората обикновено най-дейнитѣ, най-смѣлитѣ и най-непримиримитѣ работници на Организацията.

Централниятъ комитетъ схваналъ бързо колко полезни могатъ да бждатъ при новото положение подгоненитѣ отъ властта работници и затова почналъ да ги групира и да имъ създава работа. Така възникватъ четитѣ, които постепенно ставатъ редовна войска на Организацията. Били организирани чети въ всѣка революционна околия по особенъ уставъ за тѣхъ. Тогава по цѣла Македония и Одринско почнала упорита денонощна апостолска и организационна работа, извършвана отъ четитѣ, които се оказали най-добритѣ агитатори на целитѣ и идеитѣ на Революционната организация.

Следъ четитѣ е била създадена и народна милиция — запасната войска на Организацията, която трѣбвало да подкрепя четитѣ. Често, при ожесточени сражения между чета и аскеръ когато ставало ясно, че четата може да загине въ обрѣча на многобройния неприятель, изъ невидѣлица, обикновено нѣщоно време, върху аскера врѣхлитала милицията отъ околнитѣ села, нанасяла ударъ въ тилъ, разкъсвала сбрѣча, спасявала обсаденитѣ и пакъ изчезвала като димъ.

Така продължило до 1903 г., когато било провъзгласено Илинденското въстание.

*

Срѣдъ освободителнитѣ борби на българския народъ съответно мѣсто ще заематъ и усилията и жертвитѣ на българитѣ въ Македония и Одринско.

Вжтрешната македоно-одринска революционна организация е изразъ на неотразимия стремежъ на тѣзи българи да извоюватъ свободата си. Тѣхната организация е продължение отъ дѣлото на Левски, Ботйова и другитѣ български апостоли, които поставиха начало на революционната борба за освобождението на българския народъ.

Революционната треска, която обхваща нашия народъ, следъ като запълно успѣва въ борбата си за църкви и училища, въ началото се проявява сравнително по-слабо въ Македония и Одринско, защото тѣ сж били най-отдалечени отъ огнищата на конспирацията — Румъния и Русия.

Но, когато, следъ Берлинския конгресъ, Македония и Одринско пакъ оставатъ въ границитѣ на турската държава, тая революционна треска почва да се засилва все повече върху положената основа отъ българскитѣ апостоли начело съ Левски и Ботйова. Дамянъ Груевъ и Гоце Дѣлчевъ едновременно стигатъ до мисълта, че освобождението ще дойде само по революционенъ пжтъ. И двамата сж смѣтали да създадатъ революционна организация по образеца на Организацията въ България преди освобождението и да действуватъ по примѣра на нейнитѣ основатели.

Това не е случайно. Следъ като българскиятъ народъ бива разпокжсанъ политически въ Берлинъ, за него настжпватъ трудни, трагични условия за животъ, но духовното му единство, постигнато презъ вѣковетѣ и калено въ дълги борби за културни и политически права, се запазва и продължава да се проявява.

Последвалитѣ следъ Берлинския конгресъ бунтове и въстания въ Македония, които продължаватъ почти до създаването на Революционната организация, показватъ, че въ съзнанието на народа е била налице мисълта за революционна борба, като продължение на борбата, водена по цѣлата българска земя до 1878 г. и че на новитѣ апостоли, начело съ Груевъ и Дѣлчевъ, е предстоело да намѣрятъ съответни начини и фѣрми, за да организиратъ тая борба. И тѣ сж успѣли напълно като сж създали Вжтрешната организация.

Груевъ и Дѣлчевъ сж действували при много по-благоприятни условия, отколкото Левски и Ботйовъ, които е трѣбвало да събуждатъ отъ робска дрѣмка цѣлъ народъ, които е трѣбвало да разораватъ цѣлина и да посѣватъ бавно, срѣдъ непреодолими прѣчки, семето на бунта. Тѣхното дѣло е дѣло на първоучители.

Груевъ и Дѣлчевъ сж тѣхни ученици. Тѣ трѣгватъ отъ тамъ, до дето сж стигнали Левски и Ботйовъ, и продължаватъ по-нататкъ. Затова революционната борба въ Македония и Одринско е продължение отъ борбата за освобождение на всички кжтове отъ българското отечество.

Това обстоятелство не е безъ значение. Действително Вж-трешната организация бива устроена съгласно необходимоститѣ, които сж били налице тогава. Създателитѣ ѝ искрено сж вѣрвали, че подъ нейното крило могатъ и трѣбва да се събератъ всички поробени народности и съ общи усилия да се изтрѣгнатъ отъ ноктитѣ на непоносимото робство.

Всжщностъ, Революционната организация си остава българска както въ проявитѣ, така и въ многобройнитѣ си жертви и подвизи. Когато човѣкъ проучва революционното движение на оставенитѣ следъ Берлинския конгресъ подъ турско робство български, неволно почва да благовѣе предъ пълната готовностъ за жертви и безкрайната самоотверженостъ, предъ свѣтлия героизмъ и чуденъ идеализмъ, които сж съпровождали неотстъпно борбата, но които стигнаха своя връхъ по време на вѣстанието отъ 1903 г.

За народа въ Македония и Одринско свободата се бѣ превърнала въ вѣра, въ догма. Въ името на свободата можеше да се отиде на Голгота, да се изтърпи най-вѣрховно мъченичество, да се извърши най-безуменъ подвигъ.

Безкрайни сж редицитѣ на ония, които се пожертвуваха. Груевъ и Дѣлчевъ загинаха, както и тѣхнитѣ учители Левски и Ботйовъ, въ самата Македония въ борба съ врага. Преди тѣхъ и следъ тѣхъ загинаха достойни тѣхни другари и ученици, загинаха много стотици и хиляди народни синове, които отиваха къмъ вѣрховна саможертва съ пълно съзнание и по своя воля, за да изтрѣгнатъ оспорваното велико право на своя народъ.

Страницитѣ, въ които сж записани тѣзи борби и подвизи и въ които Илинденското вѣстание трѣбва да бжде поставено на най-лично мѣсто, ще останатъ въ българската история не само като ненарушимъ паметникъ за всички паднали борци, но и като най-чиста и безценна проява на българския духъ въ неотразимия му стремежъ къмъ свободата.

Още стотици книги на дейци родени
в географска област Македонија
може да намерите на:

www.strumski.com

Библиотека „Струмски“
е създадена в памет на
загиналите за Родината.

Voivode Dimiter Madjarov before the remains of two comrades in arms killed in the battle of Ferres